

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

130:1 • 2010

Kring märkesåret 1809: statskuppen, konstitutionen och rikssprängningen

Av Mikael Alm

Anders Isaksson, *Kärlek och krig: revolutionen 1809* (Stockholm: Bonniers, 2009). 335 s.

Börje Isakson, *Två dygn som förändrade Sverige: 1809 års revolution* (Stockholm: Natur och kultur, 2009). 394 s.

Lars Lundin, *Kriget som bär Napoleons skugga: finska kriget 1808–1809* (Helsingfors: Schildts, 2009). 144 s.

Margareta Brundin & Magnus Isberg (red.), *Maktbalans och kontrollmakt: 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv* (Stockholm: Sveriges riksdag, 2009). 597 s.

Allan Sandström, *Det stora nederlaget: när Sverige och Finland delades 1808–1809* (Örebro: Gullers, 2009). 240 s.

Ingvar von Malmborg (red.), *Stormvindar: en bok om ödesåret 1809, Årsbok för Riksarkivet och landsarkiven* (Stockholm: Riksarkivet, 2009). 352 s.

Per Sandin (red.), *1809: rikssprängning och begynnelse: 200-årsminnet av finska kriget* (Stockholm: Livrustkammaren, 2009). 434 s.

Morgonen den 13 mars 1809 stod Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister på Norrbro och spejade upp mot slottets norra fasad. Han spejade efter öppnade fönster, specifikt de två ”näst intill pelarsalen”. Till hans lättnad slogs fönstren upp vid tiotiden. Detta, skrev han i sina minnesanteckningar, ”var signalen, att det som borde ske, var skedd”: kungen hade arresterats.¹

Inne på slottet pågick den statskupp som blev startskottet för de händelseförlopp som under det gångna året har stått i centrum för ”märkesåret” 1809. I tre slag under loppet av ett år stöptes det gamla Sverige om. Statskuppen var det första: mitt under brinnande krig arresterades och avsattes kungen. Därpå följde den konstitutionella omvälvningen: i maj samlades ständerna för första gången på nio år, och i juni antogs den nya regeringsformen varpå den åldrande Karl XIII valdes till ny kung. Den tredje

1. Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister, *Anteckningar och minnen*, utgivna av Elof Tegnér (Stockholm 1889) s. 175.

omvälvningen var geografisk: i napoleonkrigens kölvatten klövs det gamla Sverige mitt itu. I september bekräftades allt genom freden i Fredrikshamn och Finland avträdde till Ryssland.

De dramatiska händelserna 1809 blev omedelbart omskrivna. ”1809 års män” var först ut när de sökte stadfästa den officiella och rättfärdigade historien om vad som skett och om sina egna roller i skeendena. Förloppen har därefter stötts och blötts i såväl akademiska som populärvetenskapliga sammanhang. När 200-årsminnet nu firas har förloppen naturligtvis fått förnyad aktualitet.

Statskuppen

Dramatiken kring statskuppen den 13 mars står i centrum för två snarlika böcker, Anders Isakssons *Kärlek och krig: revolutionen 1809* (som tyvärr blev hans sista bok; Isaksson avled i januari 2009) och Börje Isaksons *Två dygn som förändrade Sverige: 1809 års revolution*. Det är mer än författarnas namn och journalistiska bakgrund som förenar. Båda framställningarna börjar med gardesdegraderingen på Åland i september 1808 och följer förloppen från statskuppen via den nya regeringsformen fram till tronföljarvalen 1810. Det är samma händelser och samma persongalleri som skildras, i stort sett samma källor som nyttjas och i påfallande grad samma citat som anförts.

Men framställningarna skiljer sig åt på andra sätt. Anders Isakssons bok har ett tydligt fokus: George Adlersparre är bokens ”huvudperson” (s. 10) och västra arméns marsch blir den röda tråden i den ”process” som författaren vill skildra (s. 10). Börje Isakson, å andra sidan, stryker breda penseldrag med ambitionen att ”ge en reportageliknande skildring av den svenska revolutionen 1809” (s. 361). Gardar Sahlbergs ”historiska reportage” från 1960- och 1970-talen är en tydlig inspirationskälla.²

Hos båda framträder en aristokratisk sammansvärjning med flera verk samma och ibland motstridiga krafter. Effektfullt blottläggs det rävspel som pågick kring Gustav IV Adolf månaderna före kuppen. Brev citeras, samtal refereras, rörelser och visiter kartläggs. Alla tycks ha känt till vad som var i görningen – utom kungen själv (som dock, skall tilläggas, fåfängt sökte få klarhet i ryktena).

2. Gardar Sahlberg, *Den aristokratiska ligan: sammansvärjningen mot Gustaf III* (Stockholm 1969); *Fersenska mordet: hur kunde det hända?* (Stockholm 1974); *Mera makt åt kungen: revolutionsförsöket 1756: ett reportage* (Stockholm 1976).

Det är i diskussionen av denna sammansvärjning som Anders Isaksson gör sina historiskt intressanta poänger. Frågan om sammansvärjningens kronologi har länge sysselsatt forskningen. Sten Carlsson menade att det var först på Åland 1808, i samband med gardesdegraderingen, som konspirationen tog form. Mats Hemström har därefter argumenterat för att den inleddes redan under pommerska kriget 1805–1807.³ Men "officerskårens och ämbetsmännens formering av samförstånd", skriver Isaksson, hade sin "startpunkt" långt tidigare (s. 319). Enväldets fall 1809 var en sista akt i ett utdraget ödesdrama mellan kung och byråkrati/maktelit. En titt på 1809 års män illustrerar detta: "De själva, deras pappor, deras bröder eller deras släktingar" hade deltagit i konspirationen 1792 och verkat i oppositionen vid riksdagen i Norrköping. Jämte Adlersparre själv är Hans Järta ett tydligt exempel: som ung verkade han i Uppsalas radikala studentkretsar ("Juntan"), 1792 var han på plats på operamaskeraden för att skapa trängsel kring kungen vid skottögonblicket, under 1790-talets slut var han en av de argaste publicisterna, vid riksdagen 1800 hörde han till den radikala falang som avsåde sig adelskapet, 1809 var han drivande i kuppen och som sekreterare i KU var han chefsingenjören bakom den nya regeringsformen.⁴

Börje Isakssons ambition att skriva "reportageliknande" resulterar i en annorlunda läsning. Förloppen skildras som en serie *snapshots*, där de förklarande sammanhangen och långa linjerna hamnar i bakgrunden. Dispositionen är en bov i dramet: textens uppdelning i hela 34 kapitel (på 362 textsidor) gör läsningen stackatoartad. Kapitlen är korta (i genomsnitt tio sidor, men medeltalet dras upp av en handfull längre kapitel), övergångarna ofta tvära, och rubriker av typen "[...] en mistning steg för steg av hemland, ära och allt" ger föga vägledning till innehållets struktur och författarens linje. Man får sig sålunda en dramatisk historia till livs, inte utan starkare partier, men poängerna uteblir. När så det sista kapitlet ebbar ut i storheter som potatisens betydelse och emigrationens början under 1800-talet blir avsaknaden av fokus uppenbar.

Invändningar kan resas också mot Anders Isakssons mer stringenta framställning.

3. Sten Carlsson, *Gustaf IV Adolfs fall: krisen i riksstyrelsen, konspirationerna och statsvälvningen (1807–1809)* (Lund 1944); Mats Hemström, *Marschen mot makten: västra arméns revolt och väg mot Stockholm 1809* (Uppsala 2005).

4. Järtas historia står för övrigt i centrum för Tomas Lidmans bidrag i von Malmberg (red.) (2009).

Texten dras bland annat med irriterande sakfel. Rikshäroldens "svart-röda hovdräkt" hade införts av Gustav III 1778, och var inte, som författaren påstår, "från Adolf Fredriks dagar" (s. 104). Jean Baptiste Bernadotte var sakförarson, inte en "skräddarson från Pau" (s. 298); han anlände till Drottningholm den 29 oktober 1810, inte "den 1 november" (s. 299); Adlersparre upphöjdes till en av rikets herrar av Karl XIII 1817, inte av Karl XIV Johan (s. 312); serafimerordens band är blått, inte gult (s. 312). Exempler kan synas futtiga och kritiken ogin, men sådana fel hör inte hemma i ett tryck från ett förlag som torde ha goda resurser för att hitta och rätta till dem.

Av större dignitet är emellertid min invändning mot titelns första ord, "Kärlek". Det syftar på Adlersparres möte med sin blivande fru, Louise Lindroth, på Gustavsvik under marschens början. Mötet med Louise, fastslår författaren, påverkade Adlersparres "agerande såväl under den fortsatta marschen som under det politiska spelet i Stockholm" (s. 186–187). I en annars kunnig och gedigen framställning bubblar detta kärlekstema sedan upp som en opåkallad och obelagd förklaringsgrund. I fråga om motiven bakom Adlersparres försök att i mars 1809 få hertig Karl utropad till kung innan riksdagen samlades, anför författaren exempelvis att "närmast till hands" ligger hans vilja att utan vidare dröjsmål återvända till "sitt drömda liv i Värmland", och att "[k]ärleken var den kompass som styrde honom" (s. 215). Jag anser bestämt att det finns en rad förklaringar som ligger "närmare till hands" för att förstå Adlersparres (och hans allierades, förälskade eller ej) politiska manövrer.

Konstitutionen

Bland de nyskapelser som utgör 1809 års konstitutionella omvälvning intar regeringsformen en särställning. Den har stått i centrum för en livaktig forskning där historiker, rättshistoriker och statsvetare har avlöst varandra i försöken att karakterisera dess innehåll, bestämma dess inspirationskällor, värdera den egentliga vidden av dess radikalitet, och följa dess fortsatta liv under de 165 år som den var i kraft.

Regeringsformen är föremålet för en antologi utgiven av riksdagen och skriven av en såväl tvärvetenskaplig som tvärinstitutionell samling forskare, från historiker till litteraturvetare, från forskarassistenter till hovrättspresidenterna: *Maktbalans och kontrollmakt: 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv*. Redaktörernas Margareta

Brundin och Magnus Isberg inledning andas av blygsamhet: av "lätt insedda skäl" behandlar volymen "endast vissa begränsade teman och frågeställningar i anslutning till RF 1809" (s. 31). Jag vill tvärtom berömma verkets bredd. Med sina 14 uppsatser, fördelade på fyra bokdelar, med inledande källavskrifter och en avslutande forskningsöversikt, är detta en gedigen framställning.

I den första delen, "Händelser och idéer", finns fem studier av omständigheterna kring 1809 års författningsarbete. Mats Hemström tecknar den utrikespolitiska situationen vid tiden för kuppen; Max Edling gör en utblick i den amerikanska revolutionens konstitutionella erfarenheter och diskuterar dess betydelse för den svenska utvecklingen; Anders Sundin behandlar dagordningen inför och under författningsarbetet med särskilt fokus på vilka frågor som "tilläts" och vilka som uteslöts (och hur de uteslöts); Anna Gustafsson kombinerar kvalitativa och kvantitativa analyser i en studie av den pamflettlitteratur som utkom när censuren släpptes i april 1809, och Karin Hassan Jansson anlägger ett genusperspektiv på 1809 års politiska debatter och följer den vid riksdagen resta frågan om kvinnors rätt att bedriva näring.

I den andra delen, "Riksdag och regering", flyttas fokus till författningsarbetets slutprodukt, specifikt de två statsmakternas konstitutionella befogenheter och inbördes förhållanden. Å ena sidan stod riksdagen, som förblev vid sina fyra stånd trots reformkrav, men som med det nyinrättade konstitutionsutskottet gavs en institutionaliserad form för granskning av regeringens arbete. Magnus Isberg ger en översikt av riksdagsutskottets historia, medan Rolf Nygren mer specifikt ser närmare på konstitutionsutskottets förhistoria. Å andra sidan stod regeringsmakten med sina nyinrättade så kallade statsråd. Catrin Andersson studerar gränsdragningarna för regeringsmakten och motverkandet av "ministerstyre" utifrån konstitutionsutskottets kontrollarbete vid sekelskiftet 1900, medan Olof Ruin följer statsministerämbetets framväxt och – hand i hand med kungamakts försvagning – ökade betydelse under 1800- och 1900-talen. I centrum för den tredje delen, "Rättslig kontroll och tryckfrihet", står så tryckfriheten och domstolarnas ställning. Caroline Taube ser närmare på de svenska domstolarnas självständighet och lagprövningsrätt; Johan Hirschfeldt sveper över svensk tryckfrihetshistoria fram till 1812 års förordning, och Hans Gunnar Axberger följer tryckfrihetsfrågornas hantering i justitieombudsmannaämbetets granskningsverksamhet.

I den fjärde delen, "Mot en ny författning", flyttas fokus igen, den här gången till frågor av måhända mer statsvetenskapligt än historiskt intresse. Fredrik Sterzel och Björn von Sydow följer i varsitt bidrag den betydande författningsutveckling som skedde inom ramen för 1809 års regeringsform och vad – om något – av ursprunget som levde kvar i 1974 års regeringsform.

Flera intressanta frågor väcks under läsningen, däribland den fråga som alltid tycks infinna sig i diskussionerna kring 1809: var det en revolution eller "bara" en statsvälvning? Hur radikal var egentligen regeringsformen? Författarna ser vid flera tillfällen anledning att relativisera det revolutionära i förloppen. Så anför Max Edling att de svenska förloppen utmärktes av "två icke-händelser" i jämförelse med "den internationella utvecklingen under den demokratiska revolutionen": ständsriksdagen blev kvar liksom privilegiesamhället (s. 108). Karin Hassan Jansson talar på liknande manér om "mindre radikala" omvälvningar i Sverige 1809 än i Frankrike 1789 (s. 166–167).

Och visst är det så – men kvar står den faktiska omvälvningen. Jämfört med franska revolutionen framstår det mesta i "revolutionernas tidsålder" som ljumma fläktar av reformer. I konstitutionellt hänseende skall regeringsformen naturligtvis jämföras med förhållandena den 12 mars 1809: absolutismens ordning i sin gustavianska tappning, med en kung som enligt förenings- och säkerhetsaktens stadganden skötte "öfriga riksvårdande ärender" som han "nyttigast" syntes och med regeringslagar som lät sig ändras och justeras efter kunglig vilja. Denna ordning bröts och ersattes med en maktindelning mellan kung, statsråd, riksdag och domstolar, garanterad och skyddad av ett särskilt konstitutionsutskott. Och den ständsriksdag som – trots allt – gavs respit blev lika fullt den representativa församling som, i linje med den europeiska utvecklingen, blev en maktinstans i ett konstitutionellt maktindelningssystem. "Icke-händelsen" avser en form, och karakteristiken riskerar att skymma vad som hände med innehållet.

I socialt hänseende representerar 1809 en milstolpe i en längre historia snarare än en "icke-händelse". Efter privilegierreformerna 1723 och 1789 var det inte mycket kvar av privilegieordningen 1809. I fråga om jordägande reglerade exempelvis privilegierna inte längre vem som fick äga jord utan det som kvarstod var indelningen i olika jordnaturer (den frälse jorden förblev "frälse", men den var inte förbehållen frälset). Snarare än att blott konservera dessa spillror, upphävdes faktiskt de sista frälse jordprivilegi-

erna, ensamrätten till det *ypperliga* frälset, 1809. Formen består, men vad händer med innehållet?

Men det finns ett inslag som är mer radikalt än något annat och som ofta glöms bort. 1809 föddes en ny föreställning om det konstitutionella. Dessförinnan hade det konstitutionella tänkandet styrts av principer om oföränderlighet. Frihetstidens regeringsform tillmättes en närmast helig status och att i tal eller skrift kritisera den var att begå majestätsbrott. Detsamma gällde de gustavianska regeringslagarna. Hur styvmoderligt de än hanterades av kungarna, så vilade de i en föreställning om fulländning, evighet och orubblighet.

Så icke 1809 års regeringsform: den grundades på en föreställning om förändring, utveckling och förbättring. I antologin glöms detta inte bort. Anders Sundin fångar det radikala skiftet i en slagkraftig metafor. Genom att förklara alla författningar som upphävda och utropa ett konstitutionslöst tillstånd, öppnade revolutionärerna ett "fönster" för agerande. Dagordningen upprätthölls genom att de så att säga styrde över vad som släpptes in genom detta "fönster". Så långt är metaforen giltig för alla revolutioner. En möjlighet till förändring måste skapas och förändringen måste styras. Problemen uppstår när "fönstret" skall stängas, alltså när revolutionen skall sluta och normalitet ta vid. Detta lyckades aldrig de franska revolutionärerna med (vi räknar i dag till två kejsardömen, tre monarkier och fem republiker efter 1789). De svenska revolutionärerna löste problemet genom att lämna fönstret "på glänt". Konstitutionen var inte alls den bästa tänkbara. Den var ofullbordad. Den var inte orubblig. Den *skulle* rubbas och, på förnuftets grund, bli bättre och bättre. Konstitutionsutskottet permanentades som ett slags förändringsingenjör, jämte sin väktarroll. Vid varje riksdag skulle utskottet "i takt med att den allmänna opinionens bildning utarbeta förslag till förbättringar av grundlagarna", vilka sedan, om de bekräftades vid två efterföljande riksdagar, trädde i kraft (s. 130). Den sista regeln karakteriseras vackert som den "hake" som "hindrade fönstret att blåsa upp på vid gavel" (s. 131).

Detta blev fjärran från en tom bestämmelse. Föränderlighet kom att utmärka 1809 års regeringsform. Under de 165 år som den var i kraft ändrades den på närmare 400 punkter. Det var inom dess ramar som välfärdssamhället och den moderna demokratin växte fram; Karl XIV Johan regerade enligt den, men det gjorde också Hjalmar Branting och Tage Erlander.

Maktbalans och kontrollmakt är sålunda ett ambitiöst, gediget och tankeväckande arbete som oförkortat kommer forskningsområdet till godo. Man hade blott kunnat önska att litteraturlistan fått en korrekturömgång. Inkonsekvenser och felaktigheter som lätt hade kunnat slipas bort står kvar (även om min avhandlings tryckort hade varit Uppsala, och även om den givits ut i en universitetsserie, så är "Diss. Uppsala: Univ." en märklig uppställning).

Rikssprängningen

Rikssprängningen 1809 utgör en vattendelare i Nordens historia. Mot denna punkt rörde sig det gamla Norden med den 600-åriga svensk-finska riksgemenskapen; i dess centrum utkämpades ett krig som, efter de engelska bombningarna av Köpenhamn 1807, på ett brutalt sätt förde Napoleonskrigets realiteter in på den nordiska scenen; ut från denna punkt rörde sig det nya Norden med det i grunden slagna Sverige som ett avlångt land och det erövrade Finland som ett ryskt storfurstendöme.

Kriget 1808–1809 har, som väntat, ägnats betydande uppmärksamhet. Bland monografierna finns Lars Lundins *Kriget som bär Napoleons skugga: finska kriget 1808–1809* och Allan Sandströms *Det stora nederlaget: när Sverige och Finland delades 1808–1809*. Bland antologierna finns Riksarkivets årsbok, *Stormvindar: en bok om ödesåret 1809*, i vilken temana "Kriget" och "Rikssprängningen" behandlas i sammanlagt 13 artiklar. Därtill ägnas kriget utrymme i Livrustkammarens utställningskatalog, 1809: *rikssprängning och begynnelse: 200-årsminnet av finska kriget*.

Krigets förlopp är väl för de flesta bekant: från det ryska anfallet i februari 1808 via inledande svenska framgångar som snart vändes till upprepade motgångar och en svensk reträtt norrut fram till de sista striderna längs den norrländska kusten. Det är denna "krigets historia" – från krigsutbrott till fredsavtal – som behandlas av både Lars Lundin och Allan Sandström, och det är den som, i mer kondenserad form, skildras av Martin Hårdstedt under den talande rubriken "Finska kriget 1808–1809" i Livrustkammarens katalog, samt – med ett annorlunda framställningsgrepp med fokus riktat på en enskild individs öden – i artikeln "Fänrik Ströms sagnar: finska kriget 1808–1809 utifrån ett rekonstruerat fall" i Riksarkivets antologi.

Slagfältens historia börjar som genre kännas litet tjugig, men "krigets historia" är tack och lov mer än så. På detta ges många exempel. Här kan Martin Hårdstedt nämnas: båda hans bidrag genomsyras av den forskning

han har bedrivit kring krigets logistiska problem.⁵ Hur stora arméer en stat än kunde uppbringa, hur väl de än kunde drillas och hur förföriskt välordnade de militära kartorna än må framstå med sina raka kolonner och kliniska ”kniptångsmanövrar”, så handlade krigföringen ytterst om mat och transporter, något som – vilket är hans poäng – den svenska krigsledningen misslyckades kapitalt med.

Också andra delar av krigets historia lyfts fram. Georg Carl von Döbeln, befälhavaren, står exempelvis i centrum för såväl Elisabeth Goldsteins som Anders Dybelius bidrag i *Stormvindar*; Ingrid Karlsson skildrar i samma volym ett smått fantastiskt äventyr kring en soldathustru i armén under kriget, medan Bo Berg och Tryggve Siltberg ser närmare på Sveaborgs kapitulation respektive den ryska ockupationen av Gotland.

Över så till själva rikssprängningen. Statsvetaren Mats Bergquist skrev nyligen, i en understreckare, att om en opinionsundersökning skulle anställas om vilken som är ”den största katastrofen” i Sveriges historia, så skulle många säkerligen svara regalskeppet Vasas undergång, mordet på Olof Palme eller tsunamikatastrofen.⁶ Så till den milda grad är den oerhörda katastrof som fredsslutet 1809 innebar förträngd i det kollektiva minnet. En tredjedel av rikets territorium och en fjärdedel av dess invånare förlorades, och Sveriges geopolitiska situation blev radikalt förändrad. Stockholm gick från att ha varit en huvudstad i rikets mitt till att bli en huvudstad vid dess östra gräns med Ryssland som närmaste granne i skärgården.

I Finland ser det annorlunda ut. Det som för svenska vidkommanden handlar om ett nederlag, en separation, är i Finland någonting mycket större. Det är genesis: det är i och med rikssprängningen som Finland så att säga föds som en egen nation. Skillnaden i betydelse är förvisso inte märklig; Stockholms blodbad, så centralt i den svenska nationella myten, är till exempel näppeligen något framträdande inslag i den danska nationella myten.

Förhållandet gör sig rent kvantitativt påmint i ”märkesårets” markeringar. Bara från Svenska litteratursällskapet i Finland har det under det gångna året utkommit åtminstone tre större verk som specifikt fokuserar på vad som hände *efter* rikssprängningen; hur de gamla nätverken, den forna

5. Se särskilt Martin Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar: den militära underhållsproblematiken och det civila samhället i norra Sverige och Finland under finska kriget 1808–09* (Umeå 2002), samt Martin Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809* (Stockholm 2006).

6. Mats Berglund, ”Finland uppstod ur svensk katastrof”, *Svenska dagbladet* 17/9 2009.

rörligheten och relationerna mellan de två rikshalvorna i stort hade utvecklats och vad som nu hände, och – inte minst – hur Finland och finländarna ”blev” Finland och finländare i rikssprängningens kölvatten.⁷

Något motsvarande ser vi inte i Sverige. Här är rikssprängningen primärt en del av historien om kriget. Men visst uppmärksammas den svenskfinska historien *efter* 1809 också i den svenska forskningen, ehuru ej i tjocka böcker i stora lass. I de här aktuella volymerna ges frågorna utrymme främst i Livrustkammarens katalog och i antologin *Stormvindar*. I den förra följs Finlands fortsatta öden av Rainar Knapas och Sveriges dito av Torkel Jansson, och i den senare ägnas frågan som sagt en egen bokdel: Ann Hörsell studerar livet på Sveaborgs fästning under svensktid och in under rysk överhöghet; Kari Tarkianen blottlägger ett ”spektrum av uppfattningar” i fråga om reaktionerna på riksdelningen i Finland, och Henrik Edgren studerar på motsvarande vis den svenska synen på riksdelningen i tidens press.

Det är talande att det är från finländskt håll som de mest tankeväckande bidragen kommer. Jag vill särskilt lyfta fram Rainer Knapas bidrag i Livrustkammarens katalog, uppsatsen ”Alexander I:s Finland”. Den försiktiga rubriken till trots behandlar artikeln stora frågor. ”Ett byte av överhöghet”, förklarar författaren inledningsvis, ”för ett land eller ett folk – Finland efter 1809 – syns på många plan samtidigt, i många olika situationer och med olika tidtabeller” (s. 83). Därefter följer en förnämlig exposé över vad som faktiskt hände med det nyfödda Finland efter den militära erövringen: hur först de politiska symbolerna byttes ut eller anpassades – författaren talar träffande om en ”estetisk erövring” i det offentliga rummet (s. 95) – hur därefter det politiska styret etablerades – på känt ryskt manér: allt bibehölls med en generalguvernör i toppen – och hur sedan – under avsevärt längre tidsrymder – de ekonomiska och sociala samhällsstrukturerna, språket, religionen och kulturen förändrades.

Dessa frågor torde ha en parallell relevans för de svenska förhållandena efter 1809. Någon erövring var det inte tal om, men den omställning som

7. Se särskilt Jan Samuelsson, *Eliten, riket och riksdelningen: sociala nätverk och geografisk mobilitet mellan Sverige och Finland 1720–1820* (Helsingfors 2008); Max Engman & Nils Erik Villstrand, *Maktens mosaik: enhet, särart och självbild i det svenska riket* (Helsingfors 2008); Max Engman (red.) *Fänrikens marknadsminne: finska kriget 1808–1809 och dess följder i eftervärlden* (Helsingfors 2009). Här skall tilläggas att Torkel Jansson i dagarna utkommit med en bok som inte kunnat inbegripas i denna översikt: *Rikssprängningen som kom av sig: finsk-svenska gemenskaper efter 1809* (Stockholm 2009).

rikssprängningen medförde måste ha givit återverkningar, såväl i den politiska symboliken som i de ekonomiska och sociala samhällsstrukturerna.

Här kan knytas an till Henrik Edgrens artikel om rikssprängningen i svensk press. Hans ambition är att gå bortom "ledande styresmän" och, utifrån tidens press, se hur "samtidens människor" i Sverige uppfattade förlusten av Finland (s. 299f.). Rubriken är retorisk: "Nationell katastrof, glömska eller ointresse?". Bilden som framträder har en tydlig slagsida mot de senare två; det var allmänt "tyst om Finland" (s. 304), det uttrycktes "ingen sorg" (s. 302), och "[i] den mån Finland behandlades rörde det sig främst om ekonomiska spörsmål" (s. 316).

Men vad betyder detta? Hur skall det förstås? Edgren svävar på målet. Å ena sidan får pressens utsagor spegla mer allmänna tankesätt och känslor i tiden (svenskarna *var* ointresserade). Å andra sidan, och mer framträdande, finns en förståelse av pressens utsagor som "skapandet av kollektiva medvetandeformer" (s. 314) och som en "allmän glömskeprocess" (s. 316).

Den förstnämnda förståelsen övertygar inte. Den studerade pressen speglar naturligtvis inte så mycket vad svensken i allmänhet *tänkte* som vad svensken i allmänhet *läste*, och det vore naivt att tro att man bland det tidiga 1800-talets publicister kommer särskilt långt ner i "folkdjupet".

Det är i stället i den andra bemärkelsen som de tankeväckande resultaten infinner sig. Utifrån Knapas framställning om tidtabellerna kring de symboliska och samhälleliga strukturernas omläggning, kan man fråga sig om det är förträngandet av 1809 års katastrof (mer eller mindre centralt regisserat) som syns i Edgrens pressmaterial. Samtidigt som de finska landskapsvapnen plockades ned från offentlighetens rum, skrevs landet bort i det kollektiva medvetandet. Finland blev annorlunda, gammalt och onödigt. En ny, alternativt en anpassad äldre, nationell myt tog form. Också det avlånga Sverige hade en historia som nu lyftes fram, och blickarna vändes från den finländska östern till den norska (och danska) västern. Det gamla Sverige i Norden blev det nya Sverige i Skandinavien.

Vi ses om hundra år?

Nej, vi får hoppas att det uppblussade intresset för de förlopp som – "lagom" eller inte – är den svenska historiens motsvarighet till franska revolutionen i denna "revolutionernas tidsålder", där absoluta kungar gjorde sorti och konstitutioner skrevs med frenesi, fortsätter också bortom "märkesåret". Samtidigt som detta märkesår passerar närmar sig ju ett annat märkesår:

200-årsjubiléet för den bernadotteska dynastin i Sverige 2010. Nya officiellt orkestrerade minneskavalkader lär följa. Förhoppningsvis kommer också historikerna att höras och synas, med fortsatta frågor om och problematiseringar kring maktens föränderliga villkor, samhällets skiftande strukturer och den europeiska storpolitikens rationaliteter.